

1

Uvod u psihologiju ličnosti

Određenje ličnosti

- Ličnost je skup psihičkih osobina...
- I mehanizama...
- Unutar pojedinca...
- Koji su organizirani i relativno trajni...
- I koji utječu...
- Na interakcije pojedinca...
- I njegove adaptacije na...
- Okolinu

Tri razine analize ličnosti

- Ljudska priroda
- Individualne i grupne razlike
- Jedinstvenost pojedinca

Rascjep u području

- Velike teorije ličnosti
- Suvremena istraživanja u području ličnosti

Šest domena znanja o ljudskoj prirodi

- Dispozicijska domena
- Biološka domena
- Intrapsihička domena
- Kognitivno-iskustvena domena
- Socijalna i kulturalna domena
- Domena prilagodbe

ULOGA TEORIJE LIČNOSTI

KRITERIJI ZA EVALUACIJU TEORIJA LIČNOSTI

POSTOJI LI SVEOBUHVAĆUĆA, KONAČNA I TOČNA TEORIJA LIČNOSTI?

KLJUČNI POJMOVI

Oni koji u sebi nose prekomjernu duhovitost smatraju se vulgarnim lakrdijašima, težeći humoru po svaku cijenu, ne vodeći računa o boli koju nanose objektu svoje zabave;... dok se oni koji se ne znaju šaliti na svoj račun, niti razumiju one koji to mogu, smatraju dosadnim i neuljudnim osobama. No, oni koji se šale na ukusan način nazivaju se oštroumnima i taktičnima... i značajka taktične osobe je da ona govori i sluša ono što dolikuje dobroj i dobro odgojenoj osobi.

Aristotel je u djelu *Nikomahova etika* o humoru i ljudima koji mu se prepuštaju ili ne prepuštaju izrekao ove riječi. Iz tog je citata vidljivo da se Aristotel ponaša slično kao psiholog ličnosti. Aristotel analizira karakteristike osoba koje imaju odgovarajući smisao za humor, pronalazeći neke osobitosti koje su s njim povezane. Aristotel tom opisu dodaje usporedbu osoba koje su ekstremne po smislu za humor, bilo da ga imaju premalo ili previše. U svojoj knjizi o etici, Aristotel opisuje i analizira mnoge karakteristike ličnosti, uključujući istinoljubivost, hrabrost, inteligenciju, ugađanje sebi, sklonost srdžbi i druželjubivost.

Možemo zaključiti da je Aristotel bio psiholog ličnosti – amater. No, jesmo li svi u određenoj mjeri amaterski psiholozi ličnosti? Nismo li svi znatiželjni u vezi s karakteristikama koje ljudi posjeduju, uključujući i naše vlastite karakteristike? Ne koristimo li svi osobine ličnosti kada opisujemo druge osobe? Naposljetku, ne koristimo li svi karakteristike ličnosti kako bismo objasnili ponašanje, kako vlastito, tako i ponašanje drugih osoba? Kada kažemo da naša prijateljica odlazi na brojne zabave zato što je društvena, mi koristimo ličnost kako bismo objasnili njezino ponašanje. Kada za nekog drugog prijatelja navodimo da je savjestan i pouzdan, mi opisujemo karakteristike njegove ličnosti. Kada karakteriziramo sami sebe kao promišljene, inteligentne i ambiciozne, mi opisujemo karakteristike vlastite ličnosti.

Osobine ličnosti čine ljude međusobno različitim a i te se osobine obično pojavljuju u formi pridjeva koje koristimo kada govorimo o nekoj osobi, primjerice o Johnu kao lijenom i nepouzdanom, Mary kao optimističnoj, te Fredu kao anksioznom. *Pridjevi koji se mogu koristiti za opisivanje karakteristika ljudi nazivaju se pridjevima deskriptorima crta ličnosti.* Postoji više od 20 000 takvih pridjeva – deskriptora crta ličnosti u engleskom jeziku. Ova zapanjujuća činjenica govori sama po sebi kako u svakodnevnom životu postoje snažni razlozi za naš pokušaj razumijevanja i opisivanja prirode onih s kojima ulazimo u interakcije, te da postoje snažni razlozi za pokušaj razumijevanja i opisivanja nas samih.

Treba uočiti da se pridjevi koji opisuju ličnost odnose na nekoliko vrlo različitih aspekata ljudi. Riječi kao što je *promišljen*, odnose se na unutrašnje kvalitete uma. Riječi kao

što su *šarmantan* i *duhovit*, odnose se na dojam koji neka osoba ostavlja na druge ljude. Riječi kao što je *dominirajući*, relacijske su i označavaju poziciju osobe u odnosu na druge ljude. Riječi kao što je *ambiciozan*, odnose se na intenzitet želje da se postignu određeni ciljevi. Riječ kao što su *kreativan*, odnose se jednako na kvalitetu uma i na prirodu proizvoda koje stvaramo. Riječi kao što je *lukav*, odnose se na strategije koje osoba koristi kako bi postigla svoje ciljeve. Sve ove karakteristike opisuju neke aspekte ličnosti.

Vježba

Zamislite neku osobu koju dobro poznajete – recimo prijatelja, člana obitelji ili cimera. Razmotrite brojne karakteristike koje tu osobu čine jedinstvenom. Navedite pet karakteristika koje najbolje “hvataju” njezinu ličnost. Primjerice, ako biste željeli tu osobu opisati nekome, kojih pet pridjeva biste koristili? Nakon toga zamolite osobu koju ste opisali da navede pet pridjeva za koje ona smatra da je najbolje opisuju. Usporedite vaše liste.

Određenje ličnosti

Postavljanje definicije za nešto tako složeno kao što je ljudska ličnost vrlo je teško. Autori prvih udžbenika o ličnosti – Gordon Allport (1937) i Henry Murray (1938) – također su se mučili definirajući ličnosti. Problem je kako postaviti definiciju koja će biti dovoljno sveobuhvatna da uključi sve aspekte koji su spomenuti u uvodu ovog poglavlja, uključujući unutrašnje karakteristike, socijalne efekte, kvalitete uma, tjelesne karakteristike, odnose s drugima i unutrašnje ciljeve. Zbog te kompleksnosti, neki udžbenici psihologije ličnosti potpuno preskaču formalnu definiciju ličnosti. Ipak, sljedeća definicija obuhvaća bitne elemente ličnosti: **Ličnost** je skup psihičkih osobina i mehanizama unutar pojedinca koji su organizirani i relativno trajni, te utječu na interakcije i adaptacije pojedinca na in-trapsihičku, fizičku i socijalnu okolinu. Ispitajmo detaljnije elemente ove definicije.

Ličnost je skup psihičkih osobina...

Psihičke osobine¹ su karakteristike koje opisuju načine na koje se ljudi međusobno razlikuju. Kazati da je netko *sramežljiv* znači spomenuti jedan način na koji se on razlikuje od drugih, koji su više društveni. Pored toga, osobine također određuju načine na koji su ljudi međusobno *slični*. Primjerice, ljudi koji su sramežljivi međusobno su slični po tome što su anksiozni u socijalnim situacijama, osobito u situacijama u kojima je pažnja publike usmjerena prema njima.

Razmotrimo sljedeći primjer – osobinu pričljivosti. Ta karakteristika može se smisleno primijeniti na osobe i opisuju dimenziju po kojoj se one razlikuju. Tipično, pričljiva

1 Eng. trait u ovom će se tekstu prevoditi kao osobina ili crta budući da je riječ o sinonimima (nap. prev.).

je osoba takva iz dana u dan, iz tjedna u tjedan, te iz godine u godinu. Čak i najpričljivije osobe zasigurno mogu imati neke šutljive trenutke, ili čak i šutljive tjedne. No ipak, tijekom određenog vremena, oni koji imaju izraženu crtu pričljivosti češće su skloni verbalnom ponašanju negoli oni koji su manje pričljivi. U tom smislu, crte opisuju **prosječne tendencije** neke osobe. U prosjeku, visokopričljive osobe započinju više razgovora negoli niskopričljive osobe.

Istraživanja crta ličnosti postavljaju četiri vrste pitanja:

- Koliko crta ličnosti postoji?
- Kako su crte ličnosti organizirane?
- Koje je podrijetlo crta?
- Koje su korelacije i posljedice crta ličnosti?

Jedno od osnovnih pitanja je *koliko* temeljnih crta ličnosti postoji. Postoji li desetak ili stotinjak osobina ličnosti, ili tek nekoliko? Drugo istraživačko pitanje odnosi se na *organizaciju* ili strukturu crta ličnosti. Primjerice, kako je pričljivost povezana s drugim crtama, kao što su impulzivnost ili ekstraverzija? Treće istraživačko pitanje odnosi se na *podrijetlo* crta ličnosti. Utječe li naslijeđe na pričljivost? Koje vrste odgojnih postupaka utječu na razvoj osobine ličnosti kao što je pričljivost? Četvrto istraživačko pitanje tiče se *korelacija i posljedica* crta ličnosti u terminima iskustava, ponašanja i životnih ishoda. Imaju li pričljive osobe, primjerice, mnogo prijatelja? Imaju li široku socijalnu mrežu na koju se mogu osloniti u teškim trenucima? Idu li na živce ljudima koji pokušavaju učiti?

Navedena četiri istraživačka pitanja čine srž istraživačkih programa mnogih psihologa ličnosti. Psihičke osobine su korisne iz najmanje tri razloga. Prvo, one nam pomažu da *opišemo* ljude, te da razumijemo dimenzije po kojima se oni razlikuju. Drugo, crte su korisne jer nam pomažu da *objasnimo* ponašanje. Razlog zbog kojeg ljudi rade ono što rade može djelomično biti i u njihovim crtama ličnosti. Treće, crte su korisne jer nam pomažu da *predvidimo* buduće ponašanje – primjerice, koja vrsta karijere će određene ljude zadovoljiti, tko će bolje podnositi stres, tko će se vjerojatno dobro slagati s drugim ljudima. Dakle, ličnost je korisna za opisivanje, objašnjavanje i predviđanje razlika među pojedincima. Sve dobre znanstvene teorije omogućuju istraživačima da opisuju, objašnjavaju i predviđaju ono na što se teorija odnosi. Jednako kao što neka ekonomska teorija može biti korisna u opisivanju, objašnjavanju i predviđanju fluktuacija na tržištu dionica, tako i osobine ličnosti – u području ljudskog ponašanja i doživljavanja – opisuju, objašnjavaju i predviđaju razlike među osobama.

I mehanizama...

Psihički mehanizmi su kao crte ličnosti, jedino što se pojam *mehanizmi* više odnosi na procese koji se odvijaju u ličnosti. Primjerice, većina psihičkih mehanizama uključuje nekakvu obradu informacija. Netko tko je ekstravertiran, primjerice, može tražiti i uočavati prilike za interakciju s drugim ljudima. Dakle, ekstravertirana osoba je pripravna da uoči određenu vrstu socijalne informacije te da reagira u skladu s njom.

Većina psihičkih mehanizama ima tri osnovna sastavna dijela: *ulaz, pravila odlučivanja i izlaz*. Psihički mehanizmi mogu ljude činiti osjetljivijima na određenu vrstu informacija iz okoline (ulaz), mogu utjecati na njihovo razmišljanje o određenim opcijama (pravila odlučivanja), te mogu voditi ponašanje prema određenim kategorijama reakcija (izlaz).

Primjerice, ekstravertirana osoba može tražiti mogućnosti da bude s drugim ljudima, može u svakoj situaciji razmatrati mogućnosti ljudskog kontakta ili interakcije s drugima, a može se i ponašati tako da ohrabruje druge na interakciju s njom. Naša ličnost sadrži brojne takve psihičke mehanizme – procedure za procesiranje informacija koje imaju glavne elemente ulaza, pravila za odlučivanje i izlaza.

To ne znači da su sve naše crte ličnosti aktivirane cijelo vrijeme. Ustvari, u određenom je trenutku samo manji broj crta ličnosti aktiviran. Razmotrimo crtu hrabrosti. Ova osobina ličnosti se aktivira samo u određenim uvjetima, kada se ljudi susreću s ozbiljnim opasnostima i prijetnjama. Neki su ljudi hrabriji od drugih, ali nikad nećemo doznati koji su ljudi hrabri ako se ne pojavi odgovarajuća situacija u kojoj se hrabrost može iskazati. Osvrnite se oko sebe na sljedećem predavanju – tko, prema vašem mišljenju, posjeduje hrabrost kao crtu ličnosti? To nećete znati dok se ne pojavi situacija koja aktivira hrabro ponašanje.

Unutar pojedinca...

Unutar pojedinca znači da je ličnost nešto što pojedinac nosi unutar sebe tijekom vremena, od jedne do druge situacije. Tipično, mi mislimo da smo isti ljudi kakvi smo bili prošli tjedan, prošli mjesec ili prošlu godinu, te da ćemo iste osobine ličnosti imati i u nadolazećim mjesecima i godinama. Isto tako, iako je naša ličnost zasigurno pod utjecajem okoline u kojoj se nalazimo, osobito pod utjecajem drugih važnih osoba u našim životima, mi mislimo da iz situacije u situaciju nosimo iste osobine ličnosti. Definicija ličnosti naglašava da se izvori ličnosti nalaze unutar pojedinca, te da je ličnost stoga stabilna kroz vrijeme i u određenoj mjeri konzistentna u različitim situacijama.

Koji su organizirani i relativno trajni...

Organizirani znači da psihičke osobine i mehanizmi neke osobe nisu jednostavan i slučajan zbroj elemenata. Upravo suprotno, ličnost je organizirana jer su osobine i mehanizmi međusobno povezani na koherentan način. Zamislite jednostavan primjer dvaju nagona – nagona za hranom i intimnošću. Ako niste jeli neko vrijeme i doživljavate grčenje želuca, tada vaš nagon za hranom može prevladati vaš nagon za intimnošću. S druge strane, ako ste već jeli, tada vaš nagon za hranom može biti trenutno potisnut, dopuštajući vam da slijedite nagon za intimnošću. Naša ličnost je organizirana tako da postoje određena pravila odlučivanja koja, ovisno o okolnostima, određuju koje će potrebe biti aktivirane.

Psihičke osobine su relativno **trajne** u vremenu, osobito u razdoblju odrasle dobi, te općenito konzistentne u različitim situacijama. Kada kažemo da je netko srdit u određenoj

nom trenutku, to ne govori ništa o njegovoj crti ličnosti. Neka osoba može biti srdita sada, ali ne mora biti srdita sutra. Ona može biti srdita u jednoj situaciji, ali ne mora biti srdita u drugim situacijama. Srdžba je više *stanje* negoli crta. No, reći da je netko sklon srdžbi ili lako raspaljiv, ipak opisuje njegovu psihičku osobinu. Netko tko je sklon srdžbi bit će, u usporedbi s drugima, *često* srdit i pokazivat će tu sklonost u različitim vremenskim točkama te u različitim situacijama (primjerice, takva osoba bit će svadljiva na poslu, agresivna u rekreativnom sportu i često će se sukobljavati s članovima vlastite obitelji).

U nekim situacijama ova generalizacija o konzistentnosti ličnosti kroz različite situacije ne mora biti potpuno točna. Neke situacije mogu biti vrlo snažne te mogu potisnuti izražavanje psihičkih osobina. Primjerice, osobe koje su pričljive mogu biti vrlo tihe za vrijeme predavanja, gledanja filma, čak i u liftu – iako ste sasvim sigurno susreli nekoga tko ne može šutjeti ni u jednoj od navedenih situacija!

Rasprava o tome jesu li ljudi konzistentni kroz različite situacije ima dugu povijest u psihologiji ličnosti. Neki psiholozi su tvrdili da su dokazi za konzistenciju slabi (Mischel, 1968). Primjerice, iskrenost izmjerena u jednoj situaciji (recimo, varanje na ispitu) ne mora korelirati s iskrenošću izmjerenom u drugoj situaciji (recimo, varanje na porezu). Navedenu raspravu razmotrit ćemo detaljnije poslije, no zasad ćemo reći da većina psihologa ličnosti drži da, iako ljudi nisu potpuno konzistentni, konzistentnost postoji u dovoljnoj mjeri da opravda uključivanje te karakteristike u definiciju ličnosti.

Činjenica da ličnost obuhvaća relativno trajne psihičke osobine i mehanizme ne isključuje promjene kroz vrijeme. Štoviše, precizno opisivanje načina na koje se mijenjamo tijekom vremena jedan je od ciljeva psihologa ličnosti.

I koji utječu...

Naglašavanje sila koje **utječu**, u definiciji ličnosti znači da crte i mehanizmi ličnosti mogu utjecati na živote ljudi. Oni utječu na to kako se ponašamo, kako vidimo sami sebe ili kako razmišljamo o svijetu oko sebe, u kakvim smo odnosima s drugim ljudima, kako se osjećamo, kako biramo okolinu (osobito našu socijalnu okolinu), kojim ciljevima težimo u životu i koje želje imamo, te kako reagiramo na okolnosti u kojima se nalazimo. Ljudi nisu pasivna bića koja samo odgovaraju na vanjske sile. Upravo suprotno, ljudi su aktivna bića, a ličnost igra ključnu ulogu tako što utječe na to kako ljudi oblikuju vlastite živote. U tom se smislu crte ličnosti mogu shvatiti kao sile koje utječu na to kako mislimo, osjećamo i ponašamo se.

Na interakcije pojedinca...

Ovo obilježje ličnosti je možda najteže opisati, zbog toga što je priroda **interakcije pojedinca i okoline** složena. U 4. poglavlju detaljnije ćemo razraditi interakcionizam. Zasad je dovoljno samo navesti da interakcije uz različite situacije uključuju percepciju, selekciju, evokaciju i manipulaciju.

Percepcije se odnose na to kako “vidimo” ili interpretiramo našu okolinu. Dva čovjeka mogu biti izložena objektivno istom događaju, no ono na što obrate pažnju i kako

interpretiraju događaj može se jako razlikovati. Ta razlika proizlazi iz njihove ličnosti. Primjerice, dva čovjeka mogu gledati mrlje od tinte – jedan može vidjeti dva kanibala koji kuhaju čovjeka na vatri, dok drugi može, u istim mrljama, vidjeti nasmiješenog klanu koji ga pozdravlja. Ili drugi primjer, stranac koji se nasmiješi nekom na ulici – jedna osoba to može percipirati kao neprimodno smijuljenje, dok druga osoba taj smiješak može percipirati kao prijateljsku gestu. Riječ je o istom smiješku, jednako kao i o istim mrljama od tinte, pa ipak, način na koji ljudi interpretiraju takve objektivne situacije može biti određen njihovom ličnošću.

Selekcija opisuje način na koji biramo situacije u koje ćemo ulaziti – kako biramo prijatelje, hobije, izborne predmete, čak i karijeru. Način na koji vršimo navedenu selekciju odraz je, barem djelomično, naše ličnosti. Način na koji provodimo slobodno vrijeme osobito dobro reflektira našu ličnost. Neka osoba za hobi može izabrati skakanje padobranom, dok druga može vrijeme provoditi u nekoj mirnoj aktivnosti kao što je vrtlarjenje. Mi biramo iz onoga što nam život nudi, a ti izbori su određeni našom ličnošću.

Evokacija je reakcija koju izazivamo kod ostalih, često potpuno nenamjerno. Mi sami, u određenoj mjeri, kreiramo socijalnu okolinu u kojoj boravimo. Dijete s visokom razinom aktiviteta, primjerice, može izazvati pokušaje svojih roditelja da ga obuzdaju, iako dijete to ne želi i nije mu namjera izazvati takve pokušaje. Osoba koja je fizički snažna može izazvati osjećaj zastrašenosti kod drugih, čak i kad joj zastrašivanje nije cilj. Naše evokativne interakcije također su esencijalno obilježje naše ličnosti.

Manipulacija je način na koji namjerno utječemo na druge ljude. Netko tko je anksiozan ili strašljiv može pokušati utjecati na grupu čiji je član, tako da izbjegavaju zastrašujuće filmove ili rizične aktivnosti. Netko tko je izrazito savjestan može inzistirati da se svatko striktno drži pravila. Čovjek koji je izrazito čist i uredan može inzistirati kod svoje supruge da posprema svoje stvari i pomagati joj pri svakodnevnom čišćenju. Načini na koje pokušavamo manipulirati ponašanje, razmišljanje i osjećaje drugih ljudi, esencijalno su obilježje naše ličnosti. Sve navedene forme interakcije – percepcija, selekcija, evokacija i manipulacija – imaju središnju ulogu u razumijevanju veze između ličnosti ljudi i prirode okoline u kojoj se nalazimo.

I njegove adaptacije na...

Naglašavanje **adaptacije** odražava ideju da se centralno obilježje naše ličnosti odnosi na adaptivno funkcioniranje – postizanje ciljeva, suočavanje, prilagođavanje i nošenje s izazovima i problemima s kojima smo suočeni tijekom života. Malo što je o ljudskom ponašanju tako očito kao činjenica da je ono cilju usmjereno, funkcionalno i svrhovito. Čak i ponašanja koja naoko ne izgledaju funkcionalno – kao što su neurotično ponašanje i pretjerana zabrinutost – mogu, u stvari, biti funkcionalna. Primjerice, ljudi koji mnogo brinu, često dobivaju mnogo podrške i ohrabivanja od drugih. Posljedično, ono što se na površini pojavljuje kao neadaptivno (zabrinutost) može, u stvari, imati neke potkrepljujuće karakteristike za pojedinca (izazivanje socijalne potpore). Uz to, neki su aspekti procesa u ličnosti nedostatak normalne adaptacije, kao što je nemogućnost suočavanja sa

stresom, reguliranja socijalnog ponašanja i upravljanja vlastitim emocijama. Poznavajući adaptacijske posljedice takvog poremećenog ponašanja, počinjemo razumijevati i način funkcioniranja normalne ličnosti. Iako je znanje psihologa o adaptivnim funkcijama crta i mehanizama ličnosti trenutno ograničeno, to ostaje nezaobilazan ključ za razumijevanje prirode ljudske ličnosti.

Okolinu

Fizička **okolina** je često izazov za ljude. Ponekad je ona direktna prijetnja preživljavanju. Primjerice, nestašica hrane izaziva problem osiguravanja nutrijenata potrebnih za preživljavanje. Izloženost ekstremnim temperaturama izaziva problem očuvanja termalne homeostaze. Visina, zmije, pauci i stranci mogu biti opasnost za preživljavanje. Ljudska bića, kao druge životinje, razvila su rješenja za takve adaptacijske probleme. Glad nas motivira da tražimo hranu, aokusne preferencije određuju izbor hrane koju ćemo konzumirati. Mehanizam drhtanja nam pomaže u borbi s hladnoćom, a žlijezde znojnice nam pomažu u borbi s vrućinom. Na psihološkoj razini, naš strah od visine, zmija, paukova i stranaca – najčešći ljudski strahovi – pomažu nam da izbjegnemo opasnosti u interakcijama s okolinom koja je opasnost za naše preživljavanje.

Socijalna okolina također zahtijeva našu adaptaciju. Možemo željeti prestiž koji sa sobom nosi neki novi posao, ali postoje brojni drugi ljudi koji će se također natjecati za istu poziciju. Možemo željeti interesantne prijatelje i partnere, ali mnoge druge osobe će se također boriti za njih. Možemo željeti veću emocionalnu bliskost s osobama koje su nam važne, ali ne mora biti odmah jasno kako se ta bliskost može postići. Načini na koje se ljudi nose sa svojom socijalnom okolinom – izazovi kojima smo izloženi u nastojanju da osiguramo osjećaj pripadanja, ljubavi i poštovanja od strane drugih – od prvorazredne su važnosti za naše razumijevanje ličnosti.

Pojedini aspekti okoline koji su važni u nekom trenutku često su determinirani ličnošću. Osoba koja je pričljiva, primjerice, u socijalnoj će okolini uočiti više mogućnosti da započne razgovor od osobe koja nije pričljiva. Osoba koja je neugodna, ulaziti će u socijalnu okolinu gdje se ljudi više svađaju i sukobljavaju s njom. Osoba kojoj je vrlo važan status, obraćat će pažnju na relativnu poziciju dugih ljudi u hijerarhiji – tko je na vrhu, tko je na dnu, tko se uspinje, tko nazaduje. Ukratko, od potencijalno neograničenog broja dimenzija okoline u kojoj se nalazimo, naša “efektivna okolina” je onaj mali podskup obilježja okoline na koja se usmjeravaju naši psihički mehanizmi, te stoga na njih obraćamo pažnju i na njih reagiramo.

Uz fizičku i socijalnu, imamo i intrapsihičku okolinu. *Intrapsihička* znači “unutar uma”. Svi imamo sjećanja, snove, želje, fantazije i kolekciju privatnih iskustava s kojima živimo svaki dan. Ta intrapsihička okolina je ipak, iako se ne može objektivno verificirati kao naša socijalna ili fizička okolina, stvarna za svakog od nas i čini važan dio naše psihičke realnosti. Primjerice, samopoštovanje – koliko dobar ili loš dojam imamo o sebi u nekom trenutku – može ovisiti o našoj procjeni stupnja u kojem uspijevamo postići naše ciljeve. Uspjeh na poslu i uspjeh u prijateljskoj vezi mogu činiti dvije različite vrste iskustva uspjeha, te tako mogu stvarati različita sjećanja. Mi smo pod utjecajem sjećanja o

takvim iskustvima svaki put kada razmišljamo o vlastitoj vrijednosti. Naša intrapsihička okolina, jednako kao naša fizička ili socijalna okolina, pruža važan kontekst za razumijevanje ljudske ličnosti.

Vježba

Napišite esej dug jednu stranicu o dobrom prijatelju/prijateljici ili nekoj osobi koju dobro poznajete. U eseju opišite što je karakteristično za tu osobu, što je trajno prisutno kod nje, te što ima adaptacijsku funkciju za nju. U svoj opis uključite elemente načina interakcije i adaptacije te osobe na fizičku, socijalnu i intrapsihičku okolinu.

Tri razine analize ličnosti

Iako je određenje ličnosti koje se koristi u ovom udžbeniku široko i sveobuhvatno, ličnost se može analizirati na tri razine. Te tri razine su dobro saželi Kluckhohn i Murray, u njihovoj knjizi o kulturi i ličnosti, koja je objavljena 1948. godine. Oni navode da je svako ljudsko biće u određenim aspektima:

1. Jednako svima drugima (razina ljudske prirode).
2. Jednako nekima drugima (razina individualnih i grupnih razlika).
3. Različito od svih drugih (razina individualne jedinstvenosti).

Drugi način na koji možemo razmišljati o toj podjeli jest da se prva razina odnosi na “univerzalno” (načine na koji smo isti), srednja razina se odnosi na “osobno” (načine na koje smo slični nekima, ali različiti od ostalih), a treća razina se odnosi na “jedinствeno” (načine na koje smo različiti od svih drugih ljudi).

Ljudska priroda

Prva razina analize ličnosti opisuje **ljudsku prirodu** općenito – osobine i mehanizme ličnosti koji su tipični za našu vrstu, te koje posjeduje svatko ili gotovo svatko. Primjerice, gotovo svako ljudsko biće posjeduje sposobnost govora, što mu omogućuje da nauči i koristi određeni jezik. Sve kulture na zemlji govore neki jezik, tako da je govorni jezik univerzalni dio ljudske prirode. Na psihološkoj razini, svi ljudi posjeduju temeljne psihičke mehanizme – primjerice, želju da žive s drugima ili da pripadaju nekoj socijalnoj grupi – pa su ti mehanizmi također dio ljudske prirode. Postoji mnogo načina na koje je svaka osoba jednaka *svim* drugim osobama, te nam razumijevanje te jednakosti omogućuje i razumijevanje temeljnih principa ljudske prirode.

Individualne i grupne razlike

Druga razina analize ličnosti odnosi se na individualne i grupne razlike. Neki su ljudi društveni i vole zabave; drugi preferiraju večeri provedene u mirnom čitanju. Neki ljudi

se izlažu velikom riziku skačući iz aviona, vozeći motore i brze automobile; drugi izbjegavaju takve rizike. Neki ljudi imaju visoko samopoštovanje i uživaju u životu koji nije ispunjen anksioznošću; drugi stalno brinu i sumnjaju u sebe. To su dimenzije **individualnih razlika**, načini na koje su ljudi slični *nekim* drugim ljudima (primjerice, ekstravertima, tražiteljima uzbuđenja, te osobama visokog samopoštovanja).

Ličnost se također može proučavati opažanjem **razlika među grupama**. To znači da ljudi koji pripadaju određenoj grupi mogu imati neka zajednička obilježja ličnosti, kojima se razlikuju od ljudi iz neke druge grupe. Primjeri grupa koje proučavaju psiholozi ličnosti su različite kulture, različite dobne skupine, različite političke stranke, te grupe različitog socioekonomskog podijetla. Sljedeći važan skup razlika koje proučavaju psiholozi ličnosti odnosi se na muškarce i žene. Iako su mnoge crte i mehanizmi ličnosti zajednički muškarcima i ženama, kod nekih postoje spolne razlike. Primjerice, postoji mnogo dokaza u različitim kulturama da su muškarci fizički agresivniji od žena. Muškarci su u najvećoj mjeri odgovorni za nasilje u društvu. Jedan od ciljeva psihologije ličnosti jest da razumije zašto su određeni aspekti ličnosti različiti kod pripadnika različitih grupa, primjerice, da razumije kako i zašto su žene različite od muškaraca i zašto su osobe iz jedne kulture različite od osoba iz druge kulture.

Jedinstvenost pojedinca

Ne postoje dva pojedinca koja imaju identičnu ličnost. To čak nemaju ni jednojajčani blizanci koji su odgojeni u istom domu i žive u istoj kulturi. Svaki pojedinac ima neke osobne značajke koje ne dijeli ni s jednom drugom osobom na svijetu. Jedan od ciljeva psihologije ličnosti jest da shvati jedinstvenost pojedinca i da razvije načine za istraživanje bogatstva i jedinstvenosti života pojedinca.

Jedna od rasprava u ovom području odnosi se na to treba li pojedince ispitivati *nomotetski* – dakle, kao pojedinačne primjere neke opće karakteristike koja se distribuira u populaciji, ili ih treba ispitivati *idiografski*, kao zasebne, jedinstvene slučajeve. **Nomotetska istraživanja najčešće uključuju statističku usporedbu pojedinaca ili grupa, te zahtijevaju uzorak sudionika na kojima se provodi istraživanje.** Nomotetska istraživanja se najčešće koriste kako bi se identificirale univerzalne ljudske karakteristike, te dimenzije individualnih i grupnih razlika. **Idiografska** (doslovan prijevod bio bi “opis jednoga”) *istraživanja najčešće se usmjeravaju na jednog sudionika, pokušavajući uočiti opće principe koji se manifestiraju u jednom životu tijekom vremena.* Idiografska istraživanja često završe kao studija slučaja ili kao psihološka biografija jedne osobe (Runyon, 1983). Sigmund Freud je, primjerice, napisao psihobiografiju Leonarda da Vincija (1916/1947). Primjer drugog tipa idiografskog istraživanja nudi Rosenzweig (1986, 1997), gdje predlaže analizu neke osobe s obzirom na slijed događaja koji se dešavaju u njezinu životu, pokušavajući shvatiti koji su ključni životni događaji unutar osobne povijesti tog pojedinca.

Važno je naglasiti da su se psiholozi ličnosti bavili svim trima razinama analize: univerzalnom razinom, razinom individualnih i grupnih razlika, te razinom jedinstvenosti

pojedince. Analiza svake od navedenih razina daje nam vrijedna saznanja i doprinosi našem ukupnom razumijevanju prirode ličnosti.

Rascjep u području

Pojedini psiholozi ličnosti usmjeravaju se na različite razine analize. Tako postoji rascjep u području, koji još nije uspješno premošten. Riječ je o rascjepu između razine analize ljudske prirode i analize individualnih, odnosno grupnih razlika. Mnogi su psiholozi teoretizirali o tome kakvi su ljudi općenito. S druge strane, kada su istraživali, psiholozi su se najčešće usmjeravali na individualne i grupne razlike u ličnosti. Kao posljedica takvog stanja stvari, postoji rascjep između velikih teorija ličnosti i suvremenih istraživanja ličnosti.

Velike teorije ličnosti

Većina velikih teorija ličnosti upućuje u prvom redu na razinu analize ljudske prirode. Dakle, te teorije pokušavaju nam omogućiti uvid u temeljne psihičke procese i karakteristike naše vrste. Sigmund Freud (1915/1957), primjerice, naglašava univerzalne instinkte seksualnosti i agresije; univerzalnu psihičku strukturu koju čine id, ego i superego; univerzalne stadije psihoseksualnog razvoja (oralni stadij, analni stadij, falusni stadij, stadij latencije i genitalni stadij). Tvrdnje o univerzalnoj biti ljudske prirode najčešće čine središnji dio takvih velikih teorija ličnosti.

Mnogi udžbenici koji se koriste kao literatura iz psihologije ličnosti strukturirani su oko velikih teorija. Takvi su udžbenici često kritizirani jer mnoge od tih teorija imaju samo povijesnu važnost. Samo manji broj takvih teorija izdržao je test vremena i sadrži informacije bitne za današnja istraživanja ličnosti. Iako su velike teorije bitan dio povijesti psihologije ličnosti, danas također postoji i mnogo interesantnih istraživanja ličnosti koja nisu relevantna ni za jednu veliku teoriju.

Suvremena istraživanja u području ličnosti

Mnoga empirijska istraživanja u suvremenoj psihologiji ličnosti bave se načinima na koje se pojedinci i grupe razlikuju. Primjerice, bogata literatura o ekstraverziji i introverziji, anksioznosti i neuroticizmu, te o samopoštovanju, usmjerava se na razlike među ljudima u različitim dimenzijama. Brojna istraživanja o maskulinitetu, femininosti i androgenosti bave se psihičkim razlikama između muškaraca i žena, te načinom stjecanja spolno tipiziranih socijalnih uloga i ponašanja. Međukulturalna istraživanja pokazuju da je jedna od glavnih dimenzija kulturalnih razlika u ličnosti povezana sa stupnjem u kojem pojedinci usvajaju kolektivističke ili individualističke stavove. Pri tome istočne kulture više naginju kolektivističkim, dok zapadne više naginju individualističkim stavovima.

Jedan od načina da se provjeri što je sadržaj psihologije ličnosti može biti da se izabere desetak suvremenih istraživanja i ispita što su psiholozi naučili iz njih. Primjerice, provedeno je mnogo istraživanja o samopoštovanju – što je to, kako se razvija, kako ljudi održavaju visoko samopoštovanje, te kakvu ulogu ono ima u bliskim odnosima. Postoji mnogo interesantnih tema u suvremenoj psihologiji ličnosti – primjerice, sramežljivost, agresija, povjerenje, dominantnost, podložnost hipnotiziranju, depresija, inteligencija, atribucijski stil, postavljanje ciljeva, anksioznost, temperament, spolne uloge, ponašanje tipa A, samomotrenje, ekstraverzija, traženje uzbuđenja, ugodnost, impulzivnost, sociopatske tendencije, moral, lokus kontrole, ličnost i izbor zanimanja, optimizam, kreativnost, vodstvo, predrasude, te narcizam.

Kolegij koji daje samo pregled suvremenih tema u istraživanjima ličnosti čini nam se nezadovoljavajućim. To bi bilo kao da idete na rasprodaju i tražite sve – ubrzo ćete imati previše i bit ćete preplavljeni stvarima. Slučajno biranje tema koje će se pokriti također neće zadovoljiti jer neće pokazati smislene veze među različitim aspektima ličnosti. I zaista, područje psihologije ličnosti bilo je kritizirano zbog toga što sadrži previše međusobno nepovezanih područja istraživanja, bez sagledavanja cjeline osobe koja se nalazi iza tih odvojenih područja istraživanja.

Vjerojatno ste čuli za staru legendu o tri slijepca kojima je doveden slon. Oni su pokušali shvatiti kako cijeli slon izgleda. Prvi slijepac je slonu prišao oprezno, hodao je oko njega i rukama mu obujmio noge. Zaključio je: “Slon je prilično sličan drvetu – vitak i visok.” Drugi slijepac zgrabio je surlu slona i ustvrdio: “Ne, slon je sličniji velikoj zmiji.” Treći je slijepac uhvatio slona za uho i zaključio: “Obojica ste u krivu; slon je najbližnji lepezi.” Tri su se slijepca svađala i svaki je tvrdio da njegovo mišljenje o izgledu slona odgovara istini. Na neki način, svaki je slijepac imao djelić istine, no ipak nisu zamijetili da je njihova percepcija slona samo manji dio istine. Nijedan nije shvatio kako izgleda cijeli slon. Da su radili zajedno, navedeni slijepci mogli su ipak točnije shvatiti kako izgleda cijeli slon.

Područje ličnosti je kao slon, a psiholozi ličnosti su nalik slijepcima koji u jednom trenutku zahvaćaju samo jedan dio stvarnosti. Psiholozi često prilaze pojedinim temama iz samo jedne perspektive i ta perspektiva, iako otvara jedan pogled na ljudsku prirodu, često zatvara neki drugi pogled, koji je također moguć. Primjerice, neki psiholozi proučavaju biološki aspekt ličnosti. Drugi proučavaju kako kultura dovodi do individualnih razlika u ličnosti i do razlika među grupama. S druge strane, neki psiholozi proučavaju kako interakcija različitih aspekata ljudskog uma čini ličnost, dok drugi proučavaju odnose među ljudima i vjeruju da ličnost svoje najvažnije efekte iskazuje upravo u socijalnoj interakciji. Svaka od navedenih perspektiva ili pogleda na ličnost zahvaća elemente istine, no pojedina specifična područja nedovoljna su da opišu cjelokupnu ljudsku ličnost – ili, da tako kažemo, cijelog slona.

Šest domena znanja o ljudskoj prirodi

Različite pozicije istraživača u području ličnosti *ne* proizlaze iz činjenice da je jedna perspektiva točna, dok su druge pogrešne, već prije iz činjenice da se različite perspektive bave različitim domenama znanja. **Domena znanja** je specifično područje znanosti i obrazovanja, u kojem se psiholozi usmjeravaju samo na jedan specifičan i ograničen aspekt ljudske prirode. Domene znanja proizlaze iz ograničenja koja postavljaju znanje, stručnost i interesi istraživača.

Određeni stupanj specijalizacije sasvim je opravdan. Štoviše, specijalizacija je prisutna u mnogim znanstvenim područjima. U polju medicine, primjerice, imamo specijaliste za srce ili specijaliste za mozak, koji se usko usmjeravaju upravo na svoje domene. Na isti je način razumljivo što u polju psihologije ličnosti imamo specijaliste za intrapsihičku, kulturalnu ili biološku domenu. Svaka od tih domena psihologije ličnosti (intrapsihička, kulturalna i biološka) akumulirala je vlastitu bazu znanja. No, ipak je poželjno da se te različite domene u određenoj mjeri integriraju i tako vidi kako se one međusobno slažu.

Cjelokupna ličnost, kao i cijeli slon, je zbroj različitih dijelova. U slučaju ličnosti, svaka je domena skup znanja o jednom određenom aspektu ličnosti. Kako se domene znanja mogu odrediti? U najvećoj mjeri, prirodne granice među domenama razvijene su u samom području psihologije ličnosti. Dakle, istraživači su formirali više prirodnih tematskih cjelina koje se međusobno slažu i koje se razlikuju od drugih tematskih cjelina. Istraživači su, unutar tih prepoznatljivih domena, razvili zajedničke *metode za postavljanje pitanja*; akumulirali temeljne *poznate činjenice* te razvili *teorijska objašnjenja*, koja vrijede za ono što se zna o ličnosti iz perspektive pojedine domene.

Na taj način, polje ličnosti može se jednostavno podijeliti u šest različitih domena znanja o ljudskoj prirodi: ličnost je pod utjecajem osobina s kojima se čovjek rađa ili ih tijekom života razvija (*dispozicijska domena*); bioloških faktora (*biološka domena*); konflikata unutar nečijeg uma (*intrapsihička domena*); osobnog razmišljanja, osjećaja, želja, uvjerenja i drugih subjektivnih doživljaja (*kognitivno-iskustvena domena*); socijalne, kulturalne i rodne pozicije u društvu (*socijalna i kulturalna domena*) te prilagodbe na probleme koje život neizbježno donosi (*domena prilagodbe*).

Psiholozi ličnosti koji rade u okviru različitih područja često koriste i različite teorijske pristupe, te se tako usmjeravaju na različite činjenice u vezi s ljudskom prirodom. Posljedica toga je da se psiholozi iz različitih područja ponekad suprotstavljaju. Psihoanalitička perspektiva Sigmunda Freuda, primjerice, drži da se ličnost čovjeka sastoji od iracionalnih seksualnih i agresivnih instinkata, koji konačno pokreću sve ljudske aktivnosti. Kognitivna perspektiva u području ličnosti razvijena je u drugoj polovici dvadesetog stoljeća te, suprotno od psihoanalize, vidi čovjeka kao racionalnog “znanstvenika” koji mirno pokušava anticipirati i kontrolirati događaje u svojoj okolini.

Na prvi pogled, te se dvije perspektive čine inkompatibilnima. Kako ljudi mogu biti istovremeno iracionalni i racionalni? Kako mogu biti vođeni slijepom žudnjom, a istovremeno, u traženju točne predikcije, biti smireni i objektivni? Podrobnijom analizom može

se uočiti da je riječ više o dojmu, a manje o stvarnoj kontradikciji. Naime, potpuno je moguće da ljudi imaju oboje – snažne seksualne i agresivne motive te kognitivne mehanizme koji su razvijeni za točnije percipiranje i predviđanje događaja. Potpuno je moguće da su ponekad aktivirani mehanizmi koji uključuju osnovne emocije i motive, a da su u drugim situacijama aktivirani smireni, racionalni kognitivni mehanizmi. Nadalje, moguće je da su navedene dvije skupine mehanizama ponekad međusobno i povezane, kao što je slučaj u situaciji kada se racionalni mehanizmi koriste za zadovoljenje osnovnih motiva. Ukratko, svaka pojedina teorijska perspektiva unutar neke domene ličnosti može se usmjeravati na jedan važan dio ljudskog psihičkog funkcioniranja, no nijedna perspektiva sama po sebi ne zahvaća *cijelu* osobu. Jednako kao što slona treba pogledati iz različitih kutova kako bismo obuhvatili izgled cijele životinje, ljudsku ličnost moramo razmotriti iz različitih teorijskih perspektiva kako bismo zahvatili cijelu osobu.

Ova knjiga organizirana je oko šest domena funkcioniranja ličnosti – dispozicijske, biološke, intrapsihičke, kognitivno-iskustvene, socijalne i kulturalne, te domene prilagodbe. Unutar svake od navedenih domena ličnosti usmjerit ćemo pažnju na dva ključna elementa: (1) *teorije* koje su predložene unutar svake domene, uključujući i pretpostavke o ljudskoj prirodi, te (2) *empirijska istraživanja* koja su akumulirana unutar svake od tih domena. U pokušaju da premostimo rascjep između teorija i istraživanja u području ličnosti, usmjerit ćemo se u prvom redu na one teorije koje su izazvale najviše pažnje u istraživanjima, te one teme unutar pojedinih domena uz koje postoji najviše akumuliranog znanja.

Dispozicijska domena

Dispozicijska domena u prvom se redu bavi razlikama među pojedincima. Pojedinci se mogu razlikovati po svojim uobičajenim emocijama, po svojem uobičajenom samopojmanju, po svojim fiziološkim osobitostima, pa čak i po svojim intrapsihičkim mehanizmima. Ono što obilježava dispozicijsku domenu jest interes za ukupan broj i prirodu temeljnih dispozicija. Osnovni cilj psihologa ličnosti koji se bave dispozicijskom domenom jest indentificirati i izmjeriti najvažnije dimenzije individualnih razlika. Oni su također zainteresirani za podrijetlo važnih individualnih razlika, te za pitanje njihova razvoja i stabilnosti.

Biološka domena

Najvažnija pretpostavka unutar **biološke domene** jest da su ljudi, u prvom redu i u najvećoj mjeri, skupovi bioloških sustava. Ti sustavi čine građevni materijal za ponašanje, mišljenje i emocije. Kada psiholozi ličnosti koriste termin *biološki pristup*, tada najčešće misle na tri područja istraživanja unutar biološke domene: genetiku, psihofiziologiju i evoluciju.

Prvo područje sastoji se od genetičkih istraživanja u području ličnosti. Zbog napretka u području genetike ponašanja, mnogo se zna o genetici ličnosti. Neka pitanja na koja se

traže odgovori u istraživanjima u ovom području jesu: Jesu li jednojajčani blizanci sličniji od dvojajčanih po svojim osobinama ličnosti? Što se s jednojajčanim blizancima dešava kada ih se odgoji u različitim sredinama, a što kada ih se odgoji u istoj sredini? Istraživanja u području genetike ponašanja omogućuju nam da postavljamo takva pitanja, te da na njih dajemo određene odgovore.

Drugi biološki pristup se najbolje može opisati kao psihofiziologija ličnosti. Unutar ove domene, istraživači se bave onim što se zna o osnovama ličnosti u odnosu na funkcioniranje živčanog sustava. Primjeri tema unutar tog područja su kortikalna pobuđenost i neurotransmiteri, kardijalna reaktivnost, snaga živčanog sustava, tolerancija boli, cirkadijurni ritmovi (jeste li jutarnji ili večernji tip), te veza između hormona kao što je testosteron i ličnosti.

Treća komponenta biološkog pristupa bavi se time kako je evolucija oblikovala psihičko funkcioniranje čovjeka. Taj pristup pretpostavlja da su psihički mehanizmi koji čine ličnost čovjeka razvijani tisućama godina zbog toga što su bili učinkoviti u rješavanju adaptivnih problema. Evolucijska perspektiva baca svjetlo na funkcionalni aspekt ličnosti. Također ćemo rasvijetliti neka fascinantna istraživanja ličnosti kod životinja (Gosling, 2001).

Intrapsihička domena

Intrapsihička domena bavi se mentalnim mehanizmima ličnosti, koji se su vrlo često nesvjesni. Dominantna u tom području je Freudova teorija psihoanalize. Ta se teorija temelji na pretpostavci o sustavu instinkata – seksualnim i agresivnim nagonima koji energiziraju većinu reakcija čovjeka. Iako se navedene teorijske pretpostavke često nalaze izvan domašaja direktne empirijske provjere, popriličan broj istraživanja je pokazao kako su seksualni i agresivni motivi snažni, te da je njihovu manifestaciju u ponašanju moguće empirijski istraživati. Intrapsihička domena također obuhvaća obrambene mehanizme, kao što su potiskivanje, negiranje i projekcija – od kojih su neki ispitivani i u laboratorijskim istraživanjima. Iako je intrapsihička domena najuže povezana s psihoanalitičkom teorijom Sigmunda Freuda, postoje i moderne verzije tog pristupa. Primjerice, mnogo istraživanja motiva moći, motiva postignuća i motiva intimnosti osnivano je na temeljnim intrapsihičkim pretpostavkama – da je riječ o nagonima koji djeluju izvan razine svjesnosti.

Kognitivno-doživljajna domena

Kognitivno-doživljajna domena usmjerava se na kogniciju te na subjektivne doživljaje, kao što su želje, misli, osjećaji i uvjerenja o sebi i drugim ljudima. Psihički mehanizmi uključeni u subjektivne doživljaje međusobno su različiti, kako po obliku, tako i po sadržaju. Jedan vrlo važan element našeg doživljavanja je doživljaj nas samih ili samopoznavanje. Deskriptivni aspekt vlastitog ja oblikuje naše viđenje nas samih: naše znanje o sebi, predodžbe o nama u prošlosti, te predodžbe o nama u budućnosti. Vidimo li sebe

kao dobre ili kao loše? Jesu li uspjesi ili neuspjesi iz prošlosti znatno utjecali na to kako vidimo sebe u sadašnjosti? Zamišljamo li sebe u budućnosti kao osobe u braku, s djecom, ili kao osobe kojima je najvažnija uspješna karijera? Kako vrednujemo sami sebe – naše samopoštovanje – još je jedna faceta kognitivno-doživljajne domene.

Ponešto drugačiji aspekt ovog polja bavi se ciljevima kojima težimo. Neki psiholozi ličnosti, primjerice, vide ljudsku prirodu kao cilju usmjerenu, naglašavajući utjecaj temeljnih potreba, kao što je potreba za druženjem ili potreba da se utječe na druge. Recentna istraživanja unutar te tradicije uključuju pristup ličnosti preko analize osobnih projekata ili zadataka koje pojedinci pokušavaju obaviti u njihovim svakodnevnim životima. Ti ciljevi mogu biti vrlo prizemni, kao što je nalaženje partnera za subotnji izlazak, do grandioznih, kao što je promijena načina razmišljanja zapadne civilizacije.

Sljedeći važan aspekt subjektivnog doživljavanja odnosi se na emocije. Jesmo li najčešće sretni ili tužni? Što nas čini srditima ili prestrašenima? Držimo li emocije zatomljene ili ih slobodno izražavamo? Radost, tuga, osjećaj uspjeha, te osjećaj beznađa, temeljni su elementi našeg subjektivnog iskustva i dio su kognitivno-doživljajne domene.

Socijalna i kulturalna domena

Jedno je od bitnih obilježja ove knjige naglašavanje **socijalne kulturalne domene** ličnosti. Pretpostavljamo da ličnost nije nešto što se samo nalazi unutar glave, živčanog sustava, ili gena pojedinca. Upravo suprotno, ličnost je pod utjecajem socijalnog konteksta i utječe na njega.

Na kulturalnoj razini, potpuno je jasno da se grupe međusobno razlikuju. Kulture kao što su Yanomamō Indijanci iz Venezuele, vrlo su agresivne; zaista, muška osoba iz Yanomamō plemena ne može postići status muškarca ako nije ubila drugog muškarca. Suprotno, kulture kao što je !Kung San iz Botswane relativno su ugodne i miroljubive. Otvoreno iskazivanje agresije se ne ohrabruje i donosi socijalnu osudu nasilnika. Razlike u ličnosti pripadnika ovih dviju grupa su najvjerojatnije posljedica kulturalnih utjecaja. Drugim riječima, različite kulture mogu dovesti različite facete naše ličnosti na razinu manifestnog ponašanja. Svatko može imati sposobnost miroljubivog i nasilnog ponašanja. Koja će se od tih sposobnosti pokazati može u velikoj mjeri ovisiti o tome što je prihvatljivo i što se ohrabruje u određenoj kulturi.

Na razini individualnih razlika u kulturi, ličnost se očituje u socijalnoj sferi. Jesmo li dominantni ili submisivni utječe na različite dijelove našeg života, kao što su ulaženje u sukobe s našim partnerima ili taktike koje koristimo da bismo manipulirali drugim ljudima. Hoćemo li biti depresivni i anksiozni ili vedri i optimistični utječe na vjerojatnost socijalnih ishoda kao što je, primjerice, rastava braka. Jesmo li ekstraverti ili introverti utječe na to koliko ćemo prijatelja imati i koliko ćemo biti popularni u grupi. Mnoge važne dimenzije individualnih razlika pokazuju se u interpersonalnoj sferi.

Odnos muškaraca i žena jedan je od važnijih odnosa u socijalnoj sferi. Na razini razlika među spolovima, procesi u ličnosti mogu biti različiti u muškaraca i žena. Rod je esencijalni dio našeg identiteta.

Domena prilagodbe

Domena prilagodbe odnosi se na činjenicu da ličnost igra ključnu ulogu u načinu na koji se suočavamo s događajima u našem svakodnevnom životu, te im se prilagođavamo. Priličan broj istraživanja pokazuje da je ličnost povezana sa zdravljem, primjerice sa srčanim bolestima. Ličnost je zasigurno povezana s brojnim ponašanjima koja su povezana sa zdravljem, kao što je slučaj s pušenjem, pijenjem i preuzimanjem rizika. Neka istraživanja pokazuju da je ličnost povezana čak i s dugovječnošću.

Osim sa zdravljem, ličnost je povezana i s brojnim problemima u domeni suočavanja sa stresom i domeni prilagodbe. U toj domeni, određena obilježja ličnosti povezana su s lošom prilagodbom i stoga su označena kao poremećaji ličnosti. Devetnaesto poglavlje je posvećeno poremećajima ličnosti kao što su narcistički poremećaj, antisocijalni poremećaj ličnosti, te poremećaj izbjegavanja. Razumijevanje “normalnog” funkcioniranja ličnosti može se produbiti ispitujući poremećaje ličnosti, kao što se u području medicine, u kojem se proučava normalno fiziološko funkcioniranje, razumijevanje može produbiti proučavanjem bolesti.

Vježba

Razmislite o sklopovima ponašanja ili o karakteristikama koje su vam interesantne kod vas samih ili kod nekoga koga poznajete. Karakteristike kao što su odlaganje poslova do posljednjeg trenutka, narcizam i perfekcionizam dobri su primjeri, ali bilo koja karakteristika koju zapazite isto je tako dobra. Nakon toga, napišite šest rečenica o toj karakteristici, tako da svaka predstavlja jednu od šest domena: dispozicijsku, biološku, intrapsihičku, kognitivno-iskustvenu, socijalnu i kulturalnu, te domenu prilagodbe. Svaka rečenica bi trebala biti tvrdnja ili pitanje o izabranoj karakteristici iz perspektive pojedine domene.

Uloga teorije ličnosti

Jedan od glavnih ciljeva ove knjige jest da osvijetli međusobnu povezanost teorije i istraživanja u psihologiji ličnosti. U svakoj domeni znanja postoje teorije koje prevladavaju, te ćemo stoga ovo poglavlje zaključiti raspravom o teorijama. Teorije su bit svake znanstvene pustolovine i one imaju više svrha. **Dobra znanstvena teorija** ispunjava tri svrhe:

- Usmjerava istraživanja.
- Organizira poznate nalaze.
- Omogućuje predviđanje.

Jedna od najvažnijih svrha kojoj teorija služi jest *usmjeravanje istraživanja* prema važnim pitanjima unutar pojedinog područja istraživanja.

Druga korisna uloga teorije jest da *organizira poznate nalaze*. U fizici, primjerice, postoje brojni zbudjujući događaji – jabuke padaju s drveća, planeti se međusobno privlače, crne rupe usisavaju svjetlost. Teorija gravitacije precizno i uvjerljivo objašnjava

sva navedena opažanja. Objašnjavajući poznate nalaze, teorije nam daju osjećaj koherenosti i razumijevanja svijeta. Isto se može primijeniti na teorije ličnosti. Teorije se mogu smatrati vrlo snažnima ako objašnjavaju poznate nalaze.

Treća svrha teorije jest da *omogućuje* predviđanje o ponašanju i psihološkim fenomenima koji još nisu opaženi ni zabilježeni. Einsteinova je teorija relativnosti, primjerice, predviđala zakrivljavanje svjetlosti u blizini velikih planeta mnogo prije nego što je razvijena tehnologija koja je mogla tu predikciju provjeriti. Kada su istraživači stvarno potvrdili predviđanje da se svjetlost zakrivljuje kada prolazi oko planeta, taj je nalaz povećao snagu Einsteinove teorije.

Naposljetku, moramo razlikovati znanstvene **teorije i vjerovanja**. Primjerice, astrologija sadržava niz vjerovanja o odnosu između ličnosti i položaja zvijezda u trenutku rođenja. Neki ljudi drže da je takav odnos stvaran, iako nedostaju sustavni podaci koji bi potvrdili njegovu utemeljenost. Psiholozi do danas, koristeći standardne metode istraživanja i sustavna opažanja, nisu pronašli pouzdane dokaze za mišljenje kako pozicija neke zvijezde u trenutku rođenja neke osobe određuje njezinu ličnost. Stoga astrologija ostaje *vjerovanje*, a ne znanstvena teorija. Naravno, moguće je da se u budućnosti pronađu pouzdani dokazi o njezinoj točnosti, te da astrologija postane teorija. No, do tog trenutka, ako mislite da je astrologija istinita, to je vaše vjerovanje, a ne znanstvena teorija. Vjerovanja su često korisna i od presudne važnosti za neke osobe, no vjera se ne osniva na pouzdanim činjenicama i sustavnim opažanjima. Teorije se, s druge strane, provjeravaju *sustavnim opažanjem koje može biti ponovljeno od strane drugih istraživača, tako da dovodi do istog zaključka*.

Dakle, postoje tri ključna kriterija za teorije ličnosti, koji osvjetljavaju odnos između teorije i istraživanja. Teorije vode istraživanja prema važnim područjima, objašnjavaju postojeće nalaze, te predviđaju nove fenomene. Također, teorije se osnivaju na sustavnim opažanjima koja je moguće replicirati.

Kriteriji za evaluaciju teorija ličnosti

Kao što smo analizirali šest domena, moguće je razmišljati i o pet **znanstvenih kriterija za evaluaciju teorija ličnosti**:

- Obuhvatnost.
- Heuristička vijednost.
- Provjerljivost.
- Parsimonija.
- Kompatibilnost i integrativnost kroz različite domene i razine.

Prvi standard je **obuhvatnost** – je li teorija dobra u objašnjavanju svih činjenica i opažanja unutar pojedine domene? Teorije koje objašnjavaju više empirijskih nalaza unutar svoga polja bolje su od teorija koje objašnjavaju manje nalaza.

Drugi evaluativni standard je **heuristička vrijednost** – je li teorija dobar “vodič” za nova otkrića o ličnosti. Teorije koje usmjeravaju znanstvenike prema novim otkrićima superiorne su teorijama koje to ne čine. Teorija tektonskih ploča u geologiji, primjerice, omogućila je istraživačima da otkriju područja vulkanske aktivnosti koja su bila nepoznata prije postavljanja te teorije. Slično, dobra teorija ličnosti će usmjeravati istraživače ličnosti, te im omogućiti otkrića.

Treći važan standard za vrednovanje teorija je **provjerljivost** – omogućuje li teorija precizne predikcije koje psiholozi ličnosti mogu empirijski provjeravati? Neke teorije, primjerice, neki aspekti Freudove teorije intrapsihičkih konflikata, bili su kritizirani na temelju toga što ih je teško ili čak nemoguće provjeriti. Neki drugi aspekti Freudove teorije su provjerljivi (vidi 9. i 10. poglavlje). Kao opće pravilo, provjerljivost teorije temelji se na preciznosti njezinih predikcija. Precizne teorijske predikcije olakšavaju napredak znanosti jer omogućuju odbacivanje neadekvatnih teorija (onih teorija čije se predikcije ne ostvaruju), dok se dobre teorije mogu zadržati (one teorije čije se predikcije potvrđuju). Ako teorija sama po sebi ne može biti empirijski provjerena, ona se može smatrati lošom teorijom.

Četvrti standard za vrednovanje teorija ličnosti je **parsimonija** – sadrži li teorija manji broj premisa i uvjeta (te je parsimonična) ili mnogo premisa i uvjeta (pa joj nedostaje parsimoničnost). Kao opće pravilo, teorije koje sadrže mnogo premisa i uvjeta kod objašnjavanja određenih nalaza lošije su od teorija koje sadrže manje premisa i uvjeta za objašnjenje istih nalaza. Iako je parsimonija važna, treba imati na umu da jednostavne teorije nisu uvijek bolje od kompleksnih. Ustvari, jednostavne se teorije često slome jer ne mogu udovoljiti drugim standardima koji su ovdje opisani. Primjerice, one mogu biti neobuhvatne jer malo toga objašnjavaju. Ako vjerujemo da je ljudska ličnost složena, tada će, na kraju krajeva, i kompleksna teorija – ona koja sadrži mnogo premisa – biti neophodna.

Peti standard je **kompatibilnost i integrativnost kroz različite domene i razine**. Kozmološka teorija u astronomiji koja krši poznate zakone fizike, primjerice, inkompatibilna je kroz različite razine i zato se može zaključiti da je pogrešna. Biološka teorija koja krši poznate principe u kemiji također bi bila proglašena pogrešnom. Na isti način, teorija ličnosti iz jedne domene koja krši principe koji su dobro poznati u drugoj domeni, može se smatrati vrlo problematičnom. Primjerice, teorija o razvoju dispozicija ličnosti koja bi bila inkonzistentna s dobro poznatim znanjima iz fiziologije i genetike, mogla bi se smatrati problematičnom. Slično, teorija o evolucijskom utjecaju na ličnost koja bi bila suprotstavljena onome što znamo kulturalnim utjecajima, ili obrnuto, bila bi jednako problematična. Iako je kriterij *kompatibilnosti i integrativnosti kroz različite domene i razine* princip koji je dobro utemeljen u mnogim znanostima (Tooby i Cosmides, 1992), on je bio relativno rijetko korišten za evaluaciju adekvatnosti teorija ličnosti. Mi vjerujemo da pristup o različitim “domenama”, koji se koristi u ovoj knjizi, pokazuje važnost ovog kriterija na različitim razinama analize ličnosti.

Ukratko, kada se probijate kroz šest domena funkcioniranja ličnosti, imajte na umu pet standarda pomoću kojih se svaka od tih domena može evaluirati – obuhvatnost, heuristička vrijednost, provjerljivost, parsimonija, te kompatibilnost kroz različite domene.

Postoji li sveobuhvatna, konačna i točna teorija ličnosti?

Područje biologije sadržava velike, sveobuhvatne teorije. Takva je, primjerice, teorija evolucije prirodnom selekcijom koju je izvorno predložio Darwin (1859), a poslije su je razvili neodarvinisti u formi teorije uključujuće prilagođenosti (Hamilton, 1964). Ta teorija je obuhvatna, vodi biologe prema novim otkrićima, dovela je do tisuća empirijskih provjera, vrlo je parsimonična i kompatibilna je s poznatim zakonima iz srodnih znanstvenih disciplina. Evolucijska teorija omogućuje širok okvir unutar kojeg mnogi biolozi provode istraživanja. U idealnom slučaju, područje psihologije ličnosti također će dobiti veliku i sveobuhvatnu teoriju. No, u ovom trenutku toga još nema.

Možda je Sigmund Freud, autor psihoanalitičke teorije, učinio najveći napor u pokušaju stvaranja sveobuhvatne teorije ličnosti (vidi 9. poglavlje). Postojale su i druge velike teorije, koje su stvorene nakon Freudova pokušaja. No, u zadnjih nekoliko desetljeća većina istraživača ličnosti shvatila je da u području trenutno nema sveobuhvatne teorije ličnosti. Umjesto toga, istraživači su se većinom usmjerili prema pojedinim domenama funkcioniranja. Upravo zbog toga, ova je knjiga organizirana u šest domena unutar kojih dolazi do napretka i novih znanstvenih otkrića.

Prema našem mišljenju, sveobuhvatna teorija u psihologiji ličnosti morat će ujediniti navedenih šest domena. Ona će morati objasniti osobine ličnosti i to kako se one razvijaju tijekom vremena (dispozicijska domena). Također će morati objasniti duboko ukorijenjene motive i dinamične intrapsihičke procese (intrapsihička domena). Ona će morati objasniti kako ljudi doživljavaju svijet i kako obrađuju informacije o njemu (kognitivno-iskustvena domena). Ona će morati objasniti kako ličnost utječe na socijalni i kulturalni kontekst u kojem ljudi žive (socijalna i kulturalna domena), te kako je pod njihovim utjecajem. Na kraju, ta će teorija morati objasniti kako ljudi funkcioniraju i kako se suočavaju s brojnim adaptacijskim problemima na koje neizbježno nailazimo tijekom života (domena prilagodbe).

U tom smislu, iako području ličnosti nedostaje sveobuhvatna teorija, mi vjerujemo da će rad unutar navedenih šest domena na kraju biti temelj na kojem će takva sveobuhvatna teorija biti izgrađena.

KLJUČNI POJMOVI

Pridjevi – deskriptori ličnosti 4	Razlike među grupama 11	Teorije i vjerovanja 19
Ličnost 4	Nomotetska 11	Kriteriji za evaluaciju teorija ličnosti 19
Psihičke osobine 6	Idiografska 11	Obuhvatnost 19
Prosječne tendencije 6	Domene znanja 14	Heuristička vrijednost 20
Psihički mehanizmi 7	Dispozicijska domena 15	Provjerljivost 20
Unutar pojedinca 7	Biološka domena 16	Parsimonija 20
Organizirani i trajni 7, 8	Intrapsihička domena 16	Kompatibilnost i integracija kroz različite domene i razine 20
Utjecaj 8	Kognitivno-doživljajna domena 17	
Interakcija osobe i okoline 8	Socijalna i kulturalna domena 17	
Adaptacija 9	Domena prilagodbe 18	
Okolina 10	Dobra teorija 18	
Ljudska priroda 11		
Individualne razlike 11		